

ვასტანგ გურული

საქართველოს მკვლევები
(ილია ჭავჭავაძის მკვლევების ერთი ვერსია)

საქართველოს მკვლევები

(ილია ჭავჭავაძის მკვლევების ერთი ვერსია)

ასხუთი წელი სრულდება ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობიდან. საუკუნის მკვლევლობის ისტორიაში ბევრი რამ დღესაც ბურუსითაა მოცული. ეს მრავალი მიზეზითაა გაპირობებული. 1907 წლის 30 აგვისტოდან ილიას მკვლევლობის თაობაზე ხუთი ვერსია შეიქმნა, რომელთაგანაც ჭეშმარიტი მხოლოდ ერთი იყო. მოკლედ მიმოვიხილოთ ეს ვერსიები.

პირველი ვერსია – მკვლევობა ძარცვის მიზნით. ეს ვერსია შემთხვევით არ შექმნილა და მას წინასწარ, სავსებით მიზანდასახულად ავრცელებდა ის პოლიტიკური ძალა, რომელსაც ილია ჭავჭავაძის მკვლევობა ჰქონდა განზრახული.

1907 წლის 7 ივნისს საგურამოში, ილია ჭავჭავაძის მამულში, ყაჩაღური თავდასხმის დროს მოკლეს ილიას მოურავი **მოსე მემარნიშვილი**, მისი მეუღლე კი სასიკვდილოდ დაჭრეს (როგორც სწანს ყაჩაღებს ისიც მკვდარი ეგონათ). ისევე როგორც მოურავის, ილია ჭავჭავაძის სახლშიც, ვითომდა ფულისა და ძვირფასი ნივთების ძებნის მიზნით, ყაჩაღებმა ყველაფერი გადაქექეს, წაიღეს კიდევ ზოგიერთი ნივთი. **მოსე მემარნიშვილისა და მისი მეუღლის მკვლელობა არ იყო მკვლელობა ძარცვის მიზნით.** ამ მოვლენის ლოგიკური გაგრძელება უნდა ყოფილიყო ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა, ვითომდა, ძარცვის მიზნით. **ილიას მკვლელობის ორგანიზატორი ვარაუდობდა, რომ ორივე მკვლელობა (მოსე მემარნიშვილისა და ილია ჭავჭავაძისა) ერთმანეთს დაუკავშირდებოდა და ძარცვის მიზნით ჩადენილ მკვლელობად შეირაცხებოდა.** ისევე, როგორც 1907 წლის 7 ივნისს საგურამოში მოსე მემარნიშვილის საცხოვრებლისა და ილია ჭავჭავაძის სახლის გაძარცვა, 30 აგვისტოს წინამურთან მოკლული ილია ჭავჭავაძისა და მიიმედ დაჭრილი მისი მეუღლის გაძარცვა, სიმულირებული იყო და ხელისუფლების, გამოძიების და საზოგადოებისა შეცდომაში შეყვანას ისახავდა მიზნად. მავანმა და მავანმა იქნებ დაიჯერა კიდევ, რომ ილია ძარცვის მიზნით მოკლეს, მაგრამ კავკასიის მეფისნაცვლის ადმინისტრაციასა სპეცსამსახურებს (თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველო, თბილისის ოხრანკა) ეჭვიც არ შეჰპარვია, რომ ძარცვა სიმულირებული იყო. 1907 წლის 1 სექტემბერს, ილია ჭავჭავაძის მკვლევობასთან დაკავშირებით, პეტერბურგში, სახელმწიფო კანცელარიაში, გაგზავნილ ტელეგრამაში თბილისის დროებითი სამხედრო გუბერნატორი, გენერალი ტიმოფევი აღნიშნავდა: „ძარცვა სიმულირებულია“ („грабеж симулирован“). ცხადია, თბილისის სამხედრო გუბერნატორი კომპეტენტური ორგანოების (თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს, თბილისის ოხრანკის და სხვ.) დასკვნას ყურდნობდა. კავკასიის მეფისნაცვლი ი. ი. ვორონცოვ-დაშკოვს ადმინისტრაციას, პირადად მეფისნაცვალს, თბილისის სამხედრო გუბერნატორს და სხვა თანამდებობის პირებს ხელს აძლევდათ ვერსია ძარცვის მიზნით მკვლევლობის თაობაზე. ძარცვის მიზნით მკვლევლობის შემთხვევაში მათ ნაკლები პასუხისმგებლობა ეკისრებოდათ, ვიდრე პოლიტიკური მკვლევლობის შემთხვევაში. მიუხედავად ამისა, კავკასიის მეფისნაცვლის ადმინისტრაციამ მისთვის სასურველ, მაგრამ უსუსურ ვერსიას მხარი არ დაუჭირა – ძარცვის მიზნით მკვლევლობის ვერსია გამოირიცხა.

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა ძარცვის მიზნით ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის ვერსიის წინააღმდეგ მეტყველებდა შემდეგი გარემოება. რა სიმდიდრე (ფული და ძვირფასი ნივთები) უნდა ჰქონოდათ ილია ჭავჭავაძესა და მის მეუღლეს ეტლში? უფრო მეტი სიმდიდრის ხელში ჩაგდება ყაჩაღებს შეეძლოთ თუ ისინი ილიას არ ყოფნის დროს თავს დაესხმოდნენ ილია ჭავჭავაძის სახლს თბილისში ან საგურამოში. იმხანად ილიას სახლებს თბილისსა და საგურამოში რაიმე განსაკუთრებული დაცვა არ ჰყავდა მიჩენილი და ყაჩაღებს ხელს ვერაფერს შეუშლიდა, ისე როგორც ვერაფერს შეუშალა ხელი 1907 წლის 7 ივნისს ილიას მოურავის მკვლევობას.

ბუნებრივად ისმის კითხვა: თუ ყაჩაღებს ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის გარეშე, გაცილებით უფრო ნაკლები რისკის ფასად, უფრო მეტი ფულის შოვნა შეეძლოთ, ვიდრე იშოვეს დიდ რისკთან დაკავშირებული ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობით, მაშინ რატომ მოკლეს ილია? ყაჩაღები არც ისე სულელები იყვნენ, რომ არ სცოდნოდათ: ილია ჭავჭავაძის სახლის გაძარცვა თბილისში ან საგურამოში მათ უფრო ადვილად შერჩებოდათ, ვიდრე დღისით, მზისით რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს წევრის ილია ჭავჭავაძის მოკვლა.

მეორე ვერსია – მკვლევობა აგრარულ ნიადაგზე. ეს ვერსია იმავე პოლიტიკურმა ძალამ შეთხზა, რომელმაც შეთხზა ვერსია ძარცვის მიზნით მკვლევლობის თაობაზე. მიზანიც იგივე იყო: ხელისუფლების, გამოძიებისა და საზოგადოების შეცდომაში შეყვანა.

გლეხების მიერ მემამულეების მკვლევობებმა და მათი მამულების დარბევამ მასობრივი ხასიათი მიიღო 1905 წლის გაზაფხულიდან და გრძელდებოდა მთელი ზაფხულისა და შემოდგომის განმავლობაში. მალე გლეხთა „წითელი რაზმების“ თარეშს თავადაზნაურობამ „შავი რაზმების“ შექმნით უპასუხეს. ბევრმა მემამულემ ჩრდილო კავკასიელი მთიელები დაიჭირა და ტერორისტთა თვითნებობა აღაგმა. ხელისუფლებაც სათანადოდ დაეხმარა მემამულეებს. ბევრ სოფელში პოლიცია და ჯარიც კი ჩააყენეს. პოლიცია იცავდა საგურამოში ილია ჭავჭავაძისა და სხვა

მემამულეების სახლ-კარს. 1905-1906 წლებში ხელისუფლებამ დამსჯელი ექსპედიციები აამოქმედა. სამხედრო ტრიბუნალებმა მემამულეთა მკვლელობის მონაწილე ბევრი გლეხი სიკვდილით დასაჯეს, გლეხების ნაწილი ციხეებში გამოკეტეს და შემდეგ ციმბირში გადაასახლეს. 1906 წლის მიწურულისათვის ხელისუფლებამ თითქმის სრულიად აღადგინა კონტროლი სასოფლო რაიონებზე, ამოქმედდა სოფლის ადმინისტრაცია. მემამულეთა მკვლელობაში ბრალდებული გლეხები, ვინც ხელისუფლების მსჯავრს გადაურჩა, სოფლებიდან გაიქცა (მათმა ნაწილმა თავი ირანს შეაფარა). 1907 წელს, მით უმეტეს წლის მეორე ნახევარში, აგრარულ ნიადაგზე მემამულის მკვლელობები ძალზე იშვიათი იყო. 1907 წლისათვის ილია ჭავჭავაძემაც გლეხებთან ძველი ტრადიციული ურთიერთობა აღადგინა. 1907 წელს ილიასა და გლეხებს შორის ურთიერთობა სერიოზულად არ დაძაბულა, რადგან ამის მიზეზი არ არსებობდა. მუქარის წერილები, რომლებსაც ილია თითქოსდა გლეხებისაგან იღებდა, სინამდვილეში გლეხებს არ ეკუთვნოდა და იმ პოლიტიკური ძალის მიერ იყო შეთხზული, რომელიც ილიას მკვლელობას გეგმავდა. ხმები იმის შესახებ, რომ ილია ჭავჭავაძეს მალე მოკლავნო, ასევე ზემოხსენებული პოლიტიკური ძალის მიერ იყო გავრცელებული.

ბუნებრივად ისმის კითხვა: **თუ ილია ჭავჭავაძე გლეხებმა არ მოკლეს 1905-1906 წლებში, როცა ბევრი მემამულე გამოსასლმეს სიცოცხლეს და როცა მემამულის მკვლელობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, რატომ მოკლეს ილია 1907 წლის აგვისტოში, როცა მემამულეთა მკვლელობები უკვე წარსულს ჩაბარდა და მკვლელებს სასჯელისაგან თავის დახსნის ძალზე მცირე შანსი ჰქონდათ.** 1905-1906 წლებში მემამულის მკვლელობას მიზეზი არ უნდოდა, კლავდნენ იმიტომ რომ მემამულე იყო. მთელი გლეხოზა აფექტის მდგომარეობაში იმყოფებოდა. 1907 წლის ზაფხულისათვის ვითარება კარდინალურად იყო შეცვლილი. გლეხოზა დარბეული, წელში გატეხილი და რაც მთავარია დაშინებული იყო. საგურამოში გლეხების მიერ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ორგანიზება ძნელი დასაჯერებელია.

გარდა ამისა, ყურადსაღებია კიდევ ერთი გარემოება. ილია ჭავჭავაძეს რომ გლეხოზის შიში ჰქონოდა, მას, როგორც რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრს შეეძლო საგანგებო დაცვის თანხლებით ემგზავრა და მისი სახლებიც საიმედოდ ყოფილიყო დაცული. მით უმეტეს, რომ თბილისსა და დუშეთის მაზრაზე სამხედრო მდგომარეობა ვრცელდებოდა. **ილია ჭავჭავაძეს დაცვის აყვანა აზრადაც არ მოსვლია, რადგან მას ვერც კი წარმოედგინა, რომ გლეხები გზაზე ჩაუსაფრდებოდნენ და მოკლავდნენ.** იმხანად გლეხები ილია ჭავჭავაძის კი არა თავისი სისასტიკით ცნობილი მემამულეების მოკვლასაც კი ვერ ბედავდნენ. თბილისის სამხედრო გუბერნატორი ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის მიზეზად გლეხოზის აღშფოთებას კი არ ასახელებდა, არამედ მიიჩნევდა რომ გლეხები სოციალ-დემოკრატებმა წააქეხეს. 1907 წლის 1 სექტემბერს ილია ჭავჭავაძის მკვლელობასთან დაკავშირებით პეტერბურგში, სახელმწიფო კანცელარიაში, გაგზავნილ ტელეგრამაში თბილისის სამხედრო გუბერნატორი აღნიშნავდა: „სავარაუდოა, რომ თავადი მოკლეს ადგილობრივმა გლეხებმა სოციალ-დემოკრატის წაქეზებით. ე. ი. ტელეგრამის გაგზავნის მომენტისათვის თბილისის სამხედრო გუბერნატორი დარწმუნებული იყო, რომ დანაშაული (მკვლელობის) პროვოცირება სოციალ-დემოკრატებმა მოახდინეს ანუ მკვლელობით სოციალ-დემოკრატები იყვნენ დაინტერესებულნი.

აქვე გვინდა გავიმეოროთ ზემოთქმული: კავკასიის მეფისნაცვლის ადმინისტრაციას ხელს აძლევდა ვერსია აგრარულ ნიადაგზე მკვლელობის თაობაზე (ისევე როგორც, ვერსია ძარცვის მიზნით მკვლელობის თაობაზე). ამ შემთხვევაშიც პასუხისმგებლობა გაცილებით უფრო ნაკლები იქნებოდა, ვიდრე პოლიტიკური მოტივით მკვლელობის შემთხვევაში.

მესამე ვერსია – მკვლელობა სომეხი ნაციონალისტების დაკვეთით. სომეხი ნაციონალისტების დაკვეთით მკვლელობის ვერსია, ანუ ვერსია ეროვნული შუღლის ნიადაგზე მკვლელობის თაობაზე, იმავე პოლიტიკურმა ძალამ შეთხზა, რომელმაც შეთხზა პირველი და მეორე ვერსიები – მკვლელობა ძარცვის მიზნით და მკვლელობა აგრარულ ნიადაგზე. მიზანიც იგივე იყო: ხელისუფლების, საზოგადოებისა და ძიების შეცდომაში შეყვანა.

ცნობილია თუ რაოდენ დიდი აღშფოთება მოჰყვა სომეხ ნაციონალისტთა შორის ილია ჭავჭავაძის „ქათა ღაღადს“ (1899 წ.). **ილიას მკვლელობის სომხური ვერსიის შემთხვეული სწორედ ამ ფაქტით სპეკულირებდა.** ილიას მკვლელობის სომხური ვერსიით გამოძიების შეცდომაში შეყვანა მკვლელობის მონაწილის, ილიას მეეტლის, თედო ლაბაურის, საშუალებით სცადეს. 1907 წლის 3 სექტემბერს მიცემულ ჩვენებაში თედო ლაბაურმა, მიღებული მითითების თანახმად, განაცხადა, რომ მკვლელები სომხები იყვნენ: „მე მომეჩვენა, რომ გარეგნობით ისინი სომხები იყვნენ“. მეტი დამაჯერებლობისათვის თედო ლაბაურმა აღნიშნა: მკვლელები რუსულად ლაპარაკობდნენ, ოღონდ სომხური აქცენტით: „ეს ხალხი ლაპარაკობდა ისეთი აქცენტით, როგორი აქცენტითაც სომხები ლაპარაკობენ რუსულად“. მეორე დაკითხვისას, 1917 წლის 16 ნოემბერს, თედო ლაბაურმა თვითონვე უარყო ადრე მიცემული ჩვენება და განაცხადა: მკვლელები ქართველები იყვნენ.

ხმები სომეხი ტერორისტების მიერ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის თაობაზე მხოლოდ თედო ლაბაურის ჩვენებიდან არ იღებდა სათავეს. ილიას მკვლელობის სომხური ვერსია სხვა წყაროებიდანაც ვრცელდებოდა. სომეხი ნაციონალისტების მიერ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის

ვერსია სრულიად უსაფუძვლოდ მიიჩნია ვაჟა ფშაველამ და ხალხს მოუწოდა არ აპყლოდნენ პროვოკატორებს.

მეოთხე ვერსია – მკვლევლობა რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დაკვეთით. რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დაკვეთით მკვლევლობის ვერსია, ანუ პოლიტიკური მკვლევლობის ვერსია იმავე პოლიტიკურმა ძალამ შეთხზა, რომელმაც შეთხზა პირველი, მეორე და მესამე ვერსია (მკვლევლობა ძარცვის მიზნით, მკვლევლობა აგრარულ ნიადაგზე, მკვლევლობა სომეხი ნაციონალისტების მიერ). ამ ვერსიის მიზანს შეადგენდა რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების კომპრომეტაცია, ხელისუფლებისა და საზოგადოების დაპირისპირება. ვერსიამ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების მიერ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის თაობაზე მეორე სიცოცხლე შეიძინა საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის პერიოდში. გაბატონდა შეხედულება იმის თაობაზე, რომ „ილია ჭავჭავაძე მოკლეს ცარიზმის მიერ მოსყიდულმა აგენტებმა.“ საბჭოთა ისტორიოგრაფია ილიას მკვლევლობის მიზეზად ასახელებდა: რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში ილიას ბრძოლას ქართველი ხალხის ინტერესების დაცვისთვის, გამოსვლას სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ, საქართველოს ავტონომიისათვის ბრძოლას. მოკლედ შევეხეთ ამ საკითხებს.

ილია ჭავჭავაძე რომ რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში ქართველი ერის ინტერესებს იცავდა ეს საყოველთაოდ ცნობილი. ამასთან ერთად ცნობილია ისიც, რომ **სახელმწიფო საბჭოში თავისი მოღვაწეობის მანძილზე ილიას ისეთი არაფერი უთქვამს ან გაუკეთებია, რომ ხელისუფლებას იგი მიუღებლად და, მით უმეტეს, საშიშად მიეჩნია და სპეცსამსახურებისათვის ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობა შეეკეთა.** ილია ტიპიური ლიბერალ-დემოკრატი იყო, მისთვის უცხო იყო ყოველივე რადიკალური და ექსტრემისტული. სახელმწიფო საბჭოში ილიას გამოსვლები სახელმწიფოებრივი აზროვნების ნიმუშს წარმოადგენდა. ამ გამოსვლებს ხელისუფლების მხრიდან რაიმე სერიოზული პროტესტი არასოდეს მოჰყოლია. წლების მანძილზე გრძელდება გაუგებრობა სახელმწიფო საბჭოში სიკვდილით დასჯის გაუქმებასთან დაკავშირებით ილია ჭავჭავაძის გამოსვლის თაობაზე. იმხანად უამრავი რუსი პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, იურისტი ითხოვდა სიკვდილით დასჯის გაუქმებას. საქმე ეხებოდა არა საერთოდ სიკვდილით დასჯის გაუქმებას (რაც გათვალისწინებული იყო რუსეთის იმპერიის კანონმდებლობით), არამედ ხელისუფლების მიერ დროებით შემოღებული სიკვდილით დასჯის საგანგებო (განსაკუთრებული) წესის გაუქმებას, ანუ სამხედრო ტრიბუნალებისათვის სიკვდილით დასჯის განაჩენის გამოტანის უფლების ჩამორთმევას. ილია ჭავჭავაძე იზიარებდა გამოჩენილი რუსი პოლიტიკოსებისა და იურისტების აზრს და ემზადებოდა კიდევ ამ საკითხზე სახელმწიფო საბჭოში გამოსახვლისათვის. მიუხედავად ამისა, **ილია სიკვდილით დასჯის გაუქმების მოთხოვნით სახელმწიფო საბჭოში არ გამოსულა და რომც გამოსულიყო ამაში ხელისუფლებისათვის საშიში არაფერი იქნებოდა** (სამხედრო ტრიბუნალების მოქმედება შემდგომში მართლაც შეჩერებულ იქნა). რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებისათვის ჯერ კიდევ 1905 წლისათვის კარგად იყო ცნობილი ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულება საქართველოს ავტონომიის იდეისადმი. საქართველოს ავტონომიის ილიასეული იდეა რომ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებას საშიშად მიეჩნია, მაშინ ილიას 1906 წელს სახელმწიფო საბჭოს წევრად არ აირჩევდნენ და საქმესაც არ გაართულებდნენ. **ილია ჭავჭავაძეს რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში საქართველოს ავტონომიის საკითხი ოფიციალურად არ დაუყენებია, და რომც დაეყენებინა ეს არ შეიძლებოდა გამხდარიყო სახელმწიფო საბჭოს წევრის პოლიტიკური დეენისა და რაც მთავარია მკვლევლობის საფუძველი.**

დაბოლოს. რუსეთის იმპერიაში პოლიტიკური მოტივით სახელმწიფო საბჭოს წევრის მკვლევლობა ყოვლად წარმოუდგენელი იყო. ხელისუფლებისათვის არასასურველი მოღვაწე ადვილად შეიძლებოდა გამხდარიყო სახელმწიფო სათათბიროს წევრი. ამის საშუალებას იძლეოდა საარჩევნო სისტემა. ამავე დროს ხელისუფლებისათვის არასასურველი პოლიტიკური მოღვაწე ვერასგზით ვერ გახდებოდა სახელმწიფო საბჭოს წევრი. ამას გამორიცხავდა საარჩევნო სისტემა. ამიტომ იყო რომ ხელისუფლებისათვის მიუღებელი პოლიტიკური მოღვაწე არასოდეს ყოფილა რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში.

მეხუთე ვერსია – სოციალ-დემოკრატების მიერ ორგანიზებული მკვლევლობა. ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის თაობაზე გადაწყვეტილება მიიღო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (რსდმპ) ხელმძღვანელობამ (ვლადიმერ ლენინი, გრიგოლ ზინოვიევი და სხვ.), რომელიც იმხანად ემიგრაციაში (პარიზში, ჟენევაში) იმყოფებოდა. ტერორისტული აქტის განხორციელებისთვის საჭირო თანხაც საზღვარგარეთიდან შემოვიდა (საქართველოში არ მოუპოვებიათ), ქილერი ქართველი იყო. რსდმპ თბილისის კომიტეტს ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღებაში მონაწილეობა არ მიუღია, კომიტეტის სხდომაზე ეს საკითხი არ განხილულა. ქართველ სოციალ-დემოკრატთაგან მკვლევლობის ორგანიზებაში მონაწილეობდნენ ფილიპე მახარაძე და სერგო ორჯონიკიძე. იმხანად არც ერთი რსდმპ თბილისის კომიტეტის წევრი არ ყოფილა, ისინი კომიტეტის დავალებით არ მოქმედებდნენ და არც ანგარიშს აბარებდნენ მას.

რსდმპ ხელმძღვანელობის მიერ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობა გულდასმით მომზადდა. ჩვენს მიერ ზემოხსენებული ოთხივე ვერსია (მკვლევლობა ძარცვის მიზნით, მკვლევლობა აგრარულ ნიადაგზე, მკვლევლობა სომეხი ნაციონალისტების დაკვეთით, მკვლევლობა ეროვნული შუღლის ნიადაგზე, მკვლევლობა რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დაკვეთით) სოციალ-დემოკრატებმა შეთხზეს და ილიას მკვლევლობის პირველივე დღიდანვე ავრცელებდნენ ხალხში. ილიას

მკვლევლობამდე დარჩეული ხმები იმის შესახებ, რომ ილიას მალე მოკლავდნენ ასევე სოციალ-დემოკრატების გეგმის ნაწილს წარმოადგენდა. ილიას მოურავი მოსე მემარნიშვილი და მისი მეუღლეც სოციალ-დემოკრატებმა მოაკვლევინეს. გამოძიებისთვის მიცემული მკვლევლობის მონაწილეების ცრუ ჩვენებებიც მეტწილად სოციალ-დემოკრატების მიერ იყო ნაკარნახევი.

სოციალ-დემოკრატების მიერ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის ვერსია, ოფიციალურად, თბილისის დროებითმა სამხედრო გუბერნატორმა წამოაყენა 1907 წლის 1 სექტემბერს პეტერბურგში, სახელმწიფო კანცელარიაში, გაგზავნილ ტელეგრამაში. ტელეგრამაში ვკითხულობთ: „სავარაუდოა, რომ თავადი მოკლეს ადგილობრივმა გლეხებმა სოციალ-დემოკრატების წაქეზებით.“ საზოგადოების ნაწილს ამის გარეშეც სჯეროდა, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის ორგანიზატორები სოციალ-დემოკრატები იყვნენ.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობასთან არანაირი კავშირი, არც პირდაპირი და არც არაპირდაპირი, არ ჰქონია ორ ქართველ სოციალ-დემოკრატს – ნოე ჟორდანიასა და იოსებ ჯულაშვილს (სტალინს). ნოე ჟორდანიას 1907 წლის გაზაფხულიდან რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს სოციალ-დემოკრატ დეპუტატებთან ერთად ე. წ. „ვიბორგის მოწოდებაზე“ ხელის მოწერისათვის ციხეში იმყოფებოდა (დოკუმენტურადაა დადასტურებული, თუ როდის დააპატიმრეს ნოე ჟორდანიას, როდის დაკითხეს პირველად, როდიდან იმყოფებოდა საპატიმროში და როდის გაათავისუფლეს პატიმრობიდან). ნოე ჟორდანიას თბილისში მხოლოდ 1907 წლის დეკემბერში დაბრუნდა. რაც შეეხება იოსებ ჯულაშვილს 1907 წელს იგი სულ რამდენჯერმე გამოჩნდა თბილისში (ძირითადად ბაქოში იმყოფებოდა), ხოლო 1907 წლის ივნისის ბოლოდან იგი საერთოდ აღარ გამოჩენილა თბილისში. ჩვენ ზემოთ ავღნიშნეთ, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის საკითხი რსდმპ თბილისის კომიტეტს არ განუხილავს და რომ განუხილა იოსებ ჯულაშვილი ამ სხდომას ვერ დაესწრებოდა, რადგან იგი კომიტეტის წევრი არ იყო.

დღეს ჩვენ ხელთ არსებული მასალების ანალიზის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ:

1. 1905 წლის გაზაფხულზე ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ მიმართული ბინძური კამპანიის შედეგად სოციალ-დემოკრატებმა ჩათვალეს, რომ ილიას სახელი გაუტეხეს და იგი ხელს ვეღარ შეუშლიდა მათი გეგმის რეალიზებას. 1905 წელს ილიამ ლიბერალურ-დემოკრატიული ტიპის პარტიის შექმნა სცადა, მაგრამ უშედეგოდ. სოციალ-დემოკრატებმა ესეც თავიანთ გამარჯვებად მიიჩნიეს. რსდმპ ხელმძღვანელობა თვლიდა, რომ საქართველოში მათი ყველაზე ძლიერი და საშიში მოწინააღმდეგე უმნიშვნელო ძალად აქციეს.

2. 1906 წელს ილია ჭავჭავაძე რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრად აირჩიეს. რსდმპ ხელმძღვანელობისთვის ეს მოწმენდილ ცაზე მხის გავარდნის ტოლფასი იყო. ყველასათვის ცხადი იყო, რომ ილიას გარშემო თავს მოიყრიდა საქართველოს ავტონომიისა და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის მებრძოლი ძალები. ავტონომია და ავტოკეფალია პრინციპულად ეწინააღმდეგებოდა რსდმპ პროგრამას. საქართველოს ავტონომიის მოპოვებისა და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემთხვევაში დაიწყებოდა ეროვნული მოძრაობის მძლავრი აღმავლობა. არ იყო გამორიცხული, რომ ილია ამჯერად მოახერხებდა მთელი ქართველი ერის ინტერესების გამომხატველი ლიბერალურ-დემოკრატიული (ცენტრისტული) პარტიის შექმნას. ეს კი მინიმუმამდე დაიყვანდა საქართველოს ტერიტორიაზე სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებში სოციალ-დემოკრატების გამარჯვების შანსს. ქართულ საზოგადოებრივ მოძრაობაში ეროვნულ ძალთა გაბატონებას რსდმპ ხელმძღვანელობა ვერასვხით ვერ დაუშვებდა. ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობა ეროვნულ ძალთა დაქსაქსვისა და დასუსტების ერთადერთ საშუალებად იქნა მიჩნეული.

3. ილია ჭავჭავაძე შეიძლება მოეკლათ თბილისშიც და საგურამოშიც, მგზავრობისას თუ შინ მყოფი. ამისთვის ქილერის ერთი მარჯვე გასროლა იყო საკმარისი. ამ გზით მკვლევობა რსდმპ ხელმძღვანელობას ხელს არ აძლევდა. ილია უნდა მოეკლათ გლეხებს და თანაც ისე, რომ მკვლევობაში სოციალ-დემოკრატების კვალი დაფარულიყო. მკვლევები, აუცილებლად, ადგილობრივი, ილიას ნაცნობი გლეხები უნდა ყოფილიყვნენ. ილია გლეხებს უნდა მოეკლათ, როგორც მემამულე, როგორც გლეხების მზავრელი. ამით დაიფარებოდა პოლიტიკური მკვლევობა, მკვლევობა ეროვნული მოძრაობის წინამძღოლისა.

4. ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობისათვის შერჩეული გლეხები – გიგლა ბერბიჭაშვილი, გიგოლა მოძღვრიშვილი, თედო ლაბაური, პავლე ფშავლიშვილი (აფციაური), გიორგი ხიზანიშვილი – მკვლევობაში იდეური მოსაზრებით არ მონაწილეობდნენ, ისინი ილიას მოკვლას გარკვეული საფასურის მიღების სანაცვლოდ დათანხმდნენ, ანუ ტიპური ტერორისტები იყვნენ. ტერორისტების იმედად მკვლევლობის უშუალო ხელმძღვანელი ვერ იქნებოდა. მათ შეიძლება ნებისმიერ მომენტში გადაეფიქრათ ილიას მოკვლა (ასეთი შემთხვევები ბევრი იყო 1905-1907 წლებში). ილიას მკვლევობის დაკმკვეთსა და უშუალო ხელმძღვანელს აუცილებლად სჭირდებოდათ საყოველთაოდ დადასტურებული ფაქტი ილიას ეტლის ადგილობრივი გლეხების მიერ გაჩერების თაობაზე. დანარჩენი მარტო მოქმედი პროფესიონალი ქილერის საქმე იყო. ეს ქილერი ჩასაფრებაში იმყოფებოდა. ქილერმა იცოდა, რომ გლეხები ილიას ეტლს გააჩერებდნენ, ხოლო გლეხებმა ქილერის არსებობის შესახებ არაფერი იცოდნენ. გიგლა ბერბიჭაშვილის ჯგუფმა ილიას ეტლი გააჩერა. ილია ეტლში ფეხზე წამოდგა. ილიას მცველის იაკობ ბითარიშვილის ეტლიდან

გადახტომამ და ბუნებში გაქცევამ ტერორისტები დააბნია და შეაშინა. იაკობს შეეძლო მოხერხებული საფრიდან შუა გზაზე მდგარი ტერორისტები ადვილად დაეხოცა. მთელი ყურადღება იაკობ ბითარიშვილზე იქნა გადატანილი. სწორედ ამ დროს გაჩერებული ეტლიდან უკან ჩასაფრებაში მყოფმა მარტო მოქმედმა ქილერმა ერთადერთი ტყვია გაისროლა. ილია სწორედ ამ ტყვიით არის მოკლული. გასროლის შემდეგ ქილერი შეუქმნევლად გაეცალა იქაურობას. 1907 წლის 31 აგვისტოს დუშეთის მაზრის ექიმმა **იაშვილმა** გამოძიებულ **დილეგსის** თანდასწრებით გააკეთა ილია ჭავჭავაძის გვამი. შედგა გვამის გაკვეთის აქტი. ამ დოკუმენტში სრულიად გარკვევითაა აღნიშნული: „გულმკერდის არეში აღენიშნება ცეცხლნასროლი გამჭოლი ჭრილობა, რომლის ერთი ხერხელი მოთავსებულია მარჯვენა ძუძუს დერილიდან ოდნავ შიგნით, ხოლო მეორე – მარცხენა ილღის უკანა კიდეზე; პირველი ოვალური ფორმისაა, მისი უდიდესი ზომა კანზე სამი სანტიმეტრია, მეორის ზომა ილღის კანზე შედარებით მცირეა, გამავალია ნეკა თითისათვის“. ე. ი. ილიას სხეულში ტყვია შევიდა **მარცხენა ილღის უკანა კიდესთან, ნეკებს შორის, გაიარა გული და გამოვიდა მარჯვენა ძუძუს დერილთან**. ამიტომ, რომ მარცხენა ილღის უკანა კიდეზე (ნეკებს შორის) ტყვიამ დატოვა მცირე დიამეტრიც ხერხელი (გამავალი ნეკა თითისათვის), ხოლო მეორეზე (მარჯვენა ძუძუს დერილთან) – გაცილებით დიდი ზომის ხერხელი (ოვალური ფორმის, სამი სანტიმეტრის სიგრძისა). ცნობილია, რომ ტყვია სხეულში შესვლისას ტოვებს მცირე დიამეტრის ხერხელს, ხოლო სხეულიდან გამოსვლისას გაცილებით დიდს. ილია ჭავჭავაძის გვამის დათვალეობის აქტის (1907 წლის 31 აგვისტო) შესწავლის შედეგად ექსპერტი ბ. კილასონია დაასკვნის: ილიას სხეულზე ცეცხლნასროლი იარაღით მიყენებული „ჭრილობის არხის მიმართულებაა მარცხნიდან მარჯვნივ, უკნიდან წინ, ე.ი. ილიასათვის ტყვია ზურგიდან უსვრიათ.“ მკვლელობის მონაწილეთა მიერ 1907 წელს მიცემული ჩვენებების მიხედვით კი ილია ჭავჭავაძეს გიგლა ბერბიჭაშვილმა პირისპირ მდგარმა (ე.ი. წინიდან) ესროლა. შეიძლება თედო ლაბაური და მკვლელობის სხვა მონაწილეები არც ცრუობდნენ, უბრალოდ ვერც გაიგეს ვის მიერ ნასროლმა ტყვიამ მოკლა ილია. მათ ხომ წარმოდგენაც კი არ ჰქონდათ იმის თაობაზე, რომ იქვე ახლოს მარტო მოქმედი ქილერი იყო ჩასაფრებული. ამის გამო ეჭვიც არ შეჰპარვიათ, რომ ილია სწორედ გიგლა ბერბიჭაშვილმა მოკლა.

5. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის დამკვეთმა და მისმა უშუალო ხელმძღვანელმა მიზანს ნაწილობრივ მიაღწიეს – საზოგადოება და გამოძიება დააბნიეს. ილიას მკვლელობა ისე ვერაგულად იყო მომზადებული და განხორციელებული, რომ დღეს მავნის და მავნის კვლავ სჯერა, რომ ილია აგრარულ ნიადაგზე იქნა მოკლული გლეხების მიერ. კვლავ შევხვდებით ადამიანებს, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ილია რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დაკვეთით მოკლეს.

ილიას მკვლელობის დამკვეთისა და მისი უშუალო ამსრულებლის (ტერორისტებს არ ვგულისხმობთ!) დადგენა ვერ შეძლო ორმა გამოძიებამ და ორმა სასამართლო პროცესმა. ვერც რუსეთის იმპერიისა და ვერც საბჭოთა მართლმსაჯულებამ ვერ გაბედა სიმართლე ბოლომდე ეთქვა. ვერც XX საუკუნის 80-იან წლებში ეროვნული მოძრაობის მოთხოვნით შექმნილმა კომისიამ გამოიტანა საბოლოო დასკვნა. ჭეშმარიტება მხოლოდ დემოკრატია უწყის. მისი მსჯავრი უკვე კარგა ხანია აღსრულდა – ილიას მკვლელობის დამკვეთებსაც, მკვლელობის უშუალო ორგანიზატორებსაც და ტერორისტებსაც მიეზღოთ.

* * *

ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის ძიება (1907-1909წწ.) ვერ წარიმართა სათანადო დონეზე. ძიების უხარისხოდ ჩატარებამ გავლენა იქონია სასამართლო პროცესზე (1909წ.) და ცხადია, განაჩენზეც. ძიებამ და სასამართლომ ვერ მიაღწია უმთავრესს – ვერ გამოავლინა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის დამკვეთი, ვერც მკვლელობის ორგანიზატორი, მხოლოდ ტერორისტული აქტის უშუალო შემსრულებლები დაადგინა და დასაჯა. **ილია ჭავჭავაძის მკვლელობას არ მიეცა პოლიტიკური მკვლელობის კვალიფიკაცია**. სასამართლომ განაჩენი მემამულის მკვლელ გლეხებს გამოუტანა. პასუხი ვერ გაეცა უამრავ კითხვას. დღეს, ილიას მკვლელობიდან ასხუთი წლის შემდეგ, ძალზე ძნელია, ხშირ შემთხვევაში შეუძლებელიც კი, გამოიკვლიო და დაადგინო ის, რაც უნდა გამოკვლეულიყო და დაგენილიყო მკვლელობიდან რამდენიმე კვირის, თუნდაც რამდენიმე თვის განმავლობაში.

ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ისტორიაში სადღეისოდ დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს შემდეგი:

პირველი. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის თაობაზე გადაწყვეტილება მიიღო ემიგრაციაში (პარიზში, ვენეციაში) მყოფმა რუსეთის სოციალურ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ხელმძღვანელობამ (იმხანად ბოლშევიკური და მენშევიკური ფრაქციები ერთ პარტიად იყო გაერთიანებული).

მეორე. ილია ჭავჭავაძის მოკვლის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების მიზეზი გახდა მისი არჩევა რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრად (1906 წ.), ასევე ილიას ბრძოლა საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიისათვის, მხარდაჭერა ავტოკეფალისტთა მოძრაობისადმი და საერთოდ, ეროვნულ ძალთა გაერთიანების მცდელობა. ყოველივე ზემოთ აღნიშნული ეწინააღმდეგებოდა რსდმპ პროგრამას და მისი განხორციელების შემთხვევაში სოციალ-დემოკრატია საქართველოში უმნიშვნელო ძალად იქცეოდა, რასაც ვ. ლენინი და მისი თანამოაზრეები ვერ დაუშვებდნენ.

მესამე. რსდმპ ხელმძღვანელობამ მკვლელობის დამკვეთის ვინაობის უკეთ დაფარვის მიზნით ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ორგანიზება არ დაავალა რსდმპ თბილისის კომიტეტს (კომიტეტში ბოლშევიკები და მენშევიკები ერთად მოღვაწეობდნენ), რომელსაც ძლიერი ტერორისტული ორგანიზაცია გააჩნდა. საზღვარგარეთიდან ჩამოსულმა რსდმპ ხელმძღვანელობის ნდობით აღჭურვილმა პირმა (იგი ეროვნებით ქართველი არ ყოფილა) ილია მკვლელობის ორგანიზება დაავალა ფილიპე მახარაძესა და სერგო ორჯონიკიძეს (არც ერთი მათგანი რსდმპ თბილისის კომიტეტის წევრი არ ყოფილა), რომელთაც მიღებული ინსტრუქციის თანახმად, საქმის კურსში არ ჩაუყენებიათ რსდმპ თბილისის კომიტეტი.

მეოთხე. ტერორისტული აქტის განხორციელებისათვის აუცილებელი ფული სოციალ-დემოკრატებმა საზღვარგარეთიდან შემოიტანეს, ექსპროპრიაციის გზით საქართველოში არ მოუპოვებიათ. ეს იმიტომ გაკეთდა, რომ ჯანდარმერიასა და ოხრანკას ეჭვი არ აეღო, ექსპროპრირებული ფულის კვალს არ გაპყლოდა და მკვლელობის ორგანიზატორები არ დაედგინა.

მეხუთე. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის დამკვეთის დაფარვის მიზნით ფილიპე მახარაძემ და სერგო ორჯონიკიძემ ილიას მკვლელობამდე დაყარეს ხმები იმის თაობაზე, რომ ილიას მალე მოკლავდნენ, მკვლელობის დღიდანვე კი სოციალ-დემოკრატები ძალზე ოსტატურად აერცვლებდნენ ხმებს, რომლის მიხედვითაც ილია ჭავჭავაძე მოკლეს ა) ყაჩაღებმა ძარცვის მიზნით, ბ) ადგილობრივმა გლეხებმა აგრარულ ნიადაგზე, გ) სომეხმა ნაციონალისტებმა ეროვნული შუღლის ნიადაგზე, დ) რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ პოლიტიკური მოტივით. სოციალ-დემოკრატებმა მკვლელობის დამკვეთის ვინაობა საბოლოოდ მაინც ვერ დამალეს, მაგრამ ილიას მკვლელობის პირველ დღეებში ხელისუფლება, საზოგადოება და ძიება სერიოზულად დააბნიეს.

მექმეცხე. სოციალ-დემოკრატებს ილია შეეძლოთ მოეკლათ საკუთარ სახლში (თბილისში, საგურამოში) ან გზაზე ეტლით მიმავალი. ამისათვის საკმარისი იყო ჩასაფრებული პროფესიონალი ქილერის ერთი გასროლა. ამ გზით განხორციელებული ტერორისტული აქტი სოციალ-დემოკრატებს ხელს არ აძლევდათ. ილია უნდა მოეკლათ ადგილობრივ გლეხებს, აშკარა ყაჩაღური თავდასხმით, ხოლო მოკლული უნდა გაეძარცვათ. ეს მკვლელობის ორგანიზატორებს საშუალებას მისცემდა, გაევერცხლებინათ ხმები, რომ ილია მოკლეს ან ძარცვის მიზნით ან აგრარულ ნიადაგზე.

მეშვიდე. დამკვეთისა და ორგანიზატორების დაფარვის მიზნით ფილიპე მახარაძემ და სერგო ორჯონიკიძემ ტერორისტული აქტი შემდეგნაირად განახორციელეს: ადგილობრივმა გლეხებმა **გიგლა ბერბიჭაშვილმა, გიგოლა მოძღვრიშვილმა, პავლე ფშაველიშვილმა (აფციაურმა), გიგლა (ლომა) სიზანიშვილმა და „ვიდაც იმერელმა“** 1907 წლის 30 აგვისტოს სოფელ წიწამურსა და სოფელ საგურამოს შორის (საგურამოდან ოთხ ვერსზე) თბილისიდან მომავალი ილია ჭავჭავაძის ეტლი გააჩერეს. ამაში ტერორისტებს დაეხმარა მათი თანამზრახველი, ილიას მეეტლე **თედო ლაბაური**. სოციალ-დემოკრატებს აუცილებლად სჭირდებოდათ გლეხების მიერ ეტლის გაჩერების საყოველთაოდ დადასტურებული ფაქტი (ეს ფაქტი ძიებას კიდევ დაუდასტურეს თედო ლაბაურმა და ილიას მეუღლემ). მკვლელობის ორგანიზატორებს აფიქრებდათ ერთი გარემოება - გლეხები, რომლებიც ეტლს გააჩერებდნენ, პროფესიონალი ქილერები არ იყვნენ. ისინი დემორალიზებული, გადაგვარებული ადამიანები იყვნენ და მათი ნდობა არ შეიძლებოდა. 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში იყო შემთხვევები, როდესაც გლეხებმა (არაპროფესიონალმა ქილერებმა) ფული აიღეს, მაგრამ ბოლო მომენტში მემამულის მკვლელობა გადაიფიქრეს და მხოლოდ ძარცვით დაკმაყოფილდნენ. იგივე შეიძლებოდა მომხდარიყო ილია ჭავჭავაძეზე თავდასხმისასაც. სწორედ ამიტომ ილიას ეტლის გაჩერების სავარაუდო ადგილზე მკვლელობის ორგანიზატორებს მზად ჰყავდათ დამოუკიდებლად მოქმედი პროფესიონალი ქილერი (იგი ეროვნებით ქართველი იყო). გიგლა ბერბიჭაშვილის ჯგუფმა ეტლი გააჩერა, ფეხზე წამოდგარ ილიას კი ზურგის მხრიდან, სავარაუდოდ, გზის მარცხენა ნაპირიდან, ესროლა ჩასაფრებულმა ქილერმა. ქილერმა ერთადერთი ტყვია გაისროლა. ტყვია ილიას **სხეულში შევიდა მარცხენა ნეკნების მხრიდან, გაიარა გული და გამოვიდა მკერდში, მარჯვენა ძუძუს დვრილთან, ოდნავ შიგნით**. ცეცხლსასროლი იარაღით (ტყვიით) მიყენებული სხვა ჭრილობა ილია ჭავჭავაძის სხეულზე არ აღმოჩნდა. ქილერის ჩასაფრების შესახებ არაფერი უწყობდა გიგლა ბერბიჭაშვილის ჯგუფმა, ქილერმა კი იცოდა, თუ სად გააჩერებდნენ გლეხები ეტლს. გასროლის შემდეგ ქილერი შეუმჩნეველად გაეცალა იქაურობას, მისი არსებობა არ შეუტყვია არც ძიებას და არც სასამართლოს. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის მასალების მოკვლევით დაკავებული იყო რამდენიმე უწყება: 1) რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტი და მისდამი დაქვემდებარებული თბილისის გუბერნიის ჯანდარმერიის სამმართველო, 2) რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვისა და უშიშროების განყოფილება (ოხრანკა) და მისდამი

დაქვემდებარებული თბილისის ოხრანკა, 3) თბილისის პოლიცმაისტერის სამმართველო, 4) თბილისის დროებითი სამხედრო გუბერნატორი (იგივე გენერალ-გუბერნატორი) და მისდამი დაქვემდებარებული დუშეთის მაზრის მმართველობა. უშუალოდ ძიებას აწარმოებდა თბილისის საოლქო სასამართლოს სამძებრო ნაწილი (უმნიშვნელოვანეს საქმეთა გამომძიებელი ილიაშენკო), თბილისის პოლიცმაისტერის სამძებრო ნაწილი (სამძებრო ნაწილის უფროსი ევტუშევსკი). ძიების პროცესზე ზედამხედველობას ახორციელებდა თბილისის საოლქო სასამართლოს პროკურორი.

ზემოთ ჩამოთვლილთაგან ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის თაობაზე ყველაზე მეტ ინფორმაციას ფლობდა და ყველაზე კომპეტენტური იყო დუშეთის მაზრის უფროსი **ყარამან ფალავა**. იგი იმ ყველაფრის საქმის კურსში იყო, რაც ხდებოდა საგურამოსა და მახლობელ სოფლებში. მაზრის უფროსს აგენტურის ფართე და კარგად ორგანიზებული ქსელი გააჩნდა, ინფორმატორები ჰყავდა მოსახლეობის ყველა ფენაში, განსაკუთრებით, გლეხობაში. ყარამან ფალავამ კარგად იცოდა, თუ ვინ არხევდა ხმებს, რომლის მიხედვითაც ილიას მალე მოკლავდნენ, იცოდა ისიც, თუ ვინ ამზადებდა ილიას მკვლელობას. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობიდან ორი კვირის თავზე ყარამან ფალავასთვის მკვლელობის ყველა მონაწილის ვინაობა იყო ცნობილი. მან დეტალურად იცოდა მკვლელობის მომზადებისა და განხორციელების მთელი ისტორია. **რაც მთავარია, ყარამან ფალავამ იცოდა, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა დაგეგმეს და ადგილობრივი გლეხების ხელით განახორციელეს სოციალ-დემოკრატებმა, ე.ი. ეს იყო მკვლელობა პოლიტიკური მორტივით.** ყარამან ფალავა კატეგორიულად გამორიცხავდა ყველა სხვა ვერსიას (მკვლელობა ძარცვის მიზნით, მკვლელობა აგრარულ ნიადაგზე, სომეხი ნაციონალისტების მიერ შეკვეთილი მკვლელობა).

ყარამან ფალავას ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის ძიების უფლება არ ჰქონდა, მას მხოლოდ მასალების მოძიება შეეძლო. ყარამან ფალავას ვერსია დამაჯერებლად ეჩვენა თბილისის გენერალ-გუბერნატორ ტიმოფეევს. 1907 წლის 1 სექტემბერს თბილისის გენერალ-გუბერნატორმა ტიმოფეევმა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობასთან დაკავშირებით პეტერბურგში, სახელმწიფო კანცელარიაში შემდეგი შინაარსის ტელეგრამა გააგზავნა: 30 აგვისტოს დაახლოებით 12 საათზე დუშეთის მაზრის სოფელ საგურამოდან ოთხი ვერსის მოშორებით ოთხმა ბოროტმოქმედმა სროლის შედეგად მოკლა სახელმწიფო საბჭოს წევრი თავადი ილია ჭავჭავაძე და მისი ლაქია, კონდახის დარტყმით თავი გაუტეხა (თავის არეში ჭრილობა მიაყენა) თავადის მეუღლეს, ყველანი (ილია ჭავჭავაძე, მისი მეუღლე და ლაქია) გაძარცვეს. მეტად საინტერესო იყო ტელეგრამის დასკვნითი ნაწილი: „**სავარაუდოა, რომ თავადი მოკლეს ადგილობრივმა გლეხებმა სოციალ-დემოკრატების წაქეზებით, ძარცვა სიმუღირებულია**“. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ გენერალ-გუბერნატორმა სახელმწიფო კანცელარიას ყარამან ფალავას ვერსია აცნობა. ეს არც იყო მოულოდნელი. დუშეთის მაზრის უფროსი უშუალოდ გენერალ-გუბერნატორის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა და ტიმოფეევიც ყველაზე მეტად მისსავე ხელქვეითს ენდობოდა. ამრიგად, ყარამან ფალავამ მიზანს მიაღწია.

მაინც რა გამომდინარეობდა თბილისის გენერალ-გუბერნატორის 1907 წლის 1 სექტემბრის ტელეგრამიდან: **1. ილია ჭავჭავაძე მოკლეს სოციალ-დემოკრატების წაქეზებით, ე.ი. მკვლელობის დამკვეთი იყო სოციალ-დემოკრატია ანუ ეს იყო პოლიტიკური მკვლელობა, 2) სოციალ-დემოკრატებმა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა ადგილობრივი გლეხების ხელით განახორციელეს, 3) ილია ჭავჭავაძის, მისი მეუღლისა და ლაქიის გაძარცვა სიმუღირებული იყო ანუ მკვლელობა გლეხებს ძარცვის მიზნით არ ჩაუდენიათ.**

ყარამან ფალავას მიერ ჩატარებული მოკვლევის შედეგად დადგინდა: 1) მკვლელების (ტერორისტების) ვინაობა, 2) პიროვნებები, რომლებიც უშუალოდ ხელმძღვანელობდნენ ტერორისტებს, 3) პოლიტიკური ძალა, რომლის ნებითაც განხორციელდა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა. ყარამან ფალავამ ვერ დაადგინა და არც შეეძლო კონკრეტულად დაედგინა, სად გადაწყდა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა და ვისი მითითებით მოქმედებდნენ მკვლელობის ორგანიზატორები ანუ ვინ შეუკვეთა მკვლელობა. ეს უკვე ძიების საქმე იყო.

ყარამან ფალავას მიერ მოკვლეულ მასალაზე დაყრდნობით გამომძიებელმა ილიაშენკომ მიაღწია იმას, რომ თედო ლაბაური 1907 წლის 3 ნოემბერს იძულებული გახდა ეღიარებინა, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობაში მონაწილეობდნენ **გიგლა ბერბიჭაშვილი, გიგოლა მოძღვრიშვილი, პავლე ფშავლიშვილი (აფციაური) და ივანე (ვანო) ინაშვილი.** მკვლელობის დამკვეთისა და ორგანიზატორების შესახებ თედო ლაბაურს არ შეიძლება რამე სცოდნოდ. ამის თაობაზე გამომძიებას ინფორმაცია სხვა ეჭვმიტანილებისაგან უნდა მოეპოვებინა, თუმცა ეს არ მომხდარა.

1907 წლის დეკემბრიდან ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ძიების საქმე ჩიხში შევიდა, უფრო ზუსტად, შეწყდა ყარამან ფალავას ვერსიის (სოციალ-დემოკრატების მიერ შეკვეთილი მკვლელობის) დამუშავება. ამ ვერსიის ავტორი დუშეთის მაზრის უფროსი ყარამან ფალავა ჯერ მაზრის უფროსის თანაშემწედ ჩამოაქვეითეს, ხოლო შემდეგ საერთოდ მოაშორეს მაზრის მმართველობას. უფრო მეტიც, ყარამან ფალავას დაქინებული მოთხოვნით დაპატიმრებული ეჭვმიტანილები, რომელთა საშუალებითაც ძიებას ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ორგანიზატორები (ფილიპე მახარაძე და სერგო ორჯონიკიძე) უნდა დაედგინა, პატიმრობიდან გაათავისუფლეს. გამომძიებას ხელში შერჩა

ილიას მკვლევები, რომელთაც წარმოდგენაც არ ჰქონდათ არც მკვლევლობის ორგანიზატორებზე და, მით უმეტეს, არც მკვლევლობის დამკვეთზე. ყოველივე ეს შემთხვევით არ მომხდარა.

რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს წევრის მკვლევლობა არ იყო ჩვეულებრივი მოვლენა. ეს მეტად უსიამოვნო ფაქტი იყო თვით კავკასიის მეფისნაცვლისთვისაც კი. რაც შეეხება თბილისის გენერალ-გუბერნატორს, თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს უფროსსა და თბილისის ოხრანკის უფროსს, ისინი თანამდებობრივად იყვნენ მოვალენი, დაეცვათ სახელმწიფო საბჭოს წევრი. ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის ვერსიებიდან კავკასიის სამეფისნაცვლოს ადმინისტრაციას ყველაზე მეტად ხელს აძლევდა ვერსია **მკვლევლობა ძარცვის მიზნით**. უფრო ნაკლებად, მაგრამ მაინც მისაღები იყო ვერსია - **მკვლევლობა აგრარულ ნიადაგზე**. ყველაზე არასასურველი იყო ვერსია - **სოციალ-დემოკრატების მიერ ორგანიზებული მკვლევლობა ანუ პოლიტიკური მკვლევლობა**. პოლიტიკური მკვლევლობა სერიოზულად აყენებდა ეჭვის ქვეშ თბილისის გენერალ-გუბერნატორის უწყების, ჟანდარმერიისა და ოხრანკის კომპეტენტურობის საკითხს. რაც შეეხება მკვლევლობას ძარცვის მიზნით ან მკვლევლობას აგრარულ ნიადაგზე, ეს კავკასიის სამეფისნაცვლოს ადმინისტრაციას თავის მართლების მეტ შანსს უტოვებდა. ყაჩაღთა ბანდის მიერ ძარცვის მიზნით ან გლეხების მიერ აგრარულ ნიადაგზე განხორციელებული შემამულის მკვლევლობა, ცხადია, არ აღიქმებოდა ისე მწვავედ, როგორც სახელმწიფო საბჭოს წევრის პოლიტიკური მკვლევლობა.

ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის ორგანიზატორები (ფილიპე მახარაძე და სერგო ორჯონიკიძე) გრძნობდნენ, რომ ძიებას შეეძლო მათი ვინაობა დაედგინა. ცხადია, მათ არ შეიძლებოდა სცოდნოდნენ, რომ გარკვეული მოსაზრებით ხელისუფლებამ თავად თქვა უარი სოციალ-დემოკრატების მიერ შეკვეთილი პოლიტიკური მკვლევლობის ვერსიის დამუშავებაზე. ამიტომ იყო, რომ ფილიპე მახარაძე და სერგო ორჯონიკიძე თავის მხრივ ცდილობდნენ კიდევ ერთხელ დაეზინათ გამოძიება. ასე გამოვიდა ასპარეზზე **ალექსანდრე გრეგოვი**. 1907 წლის 30 ნოემბერს ოზურგეთის სოფელ ნაგომარის მცხოვრებმა, სოციალ-დემოკრატებთან კავშირში მყოფმა ალექსანდრე გრეგოვმა გენერალ-გუბერნატორ ტოლმაჩევს მისცა შემდეგი შინაარსის ჩვენება: 1907 წლის ზაფხულში გურიაში, სოფელ ბახეში, სოციალ-დემოკრატების კრებაზე გადაწყდა ილია ჭავჭავაძის მოკვლა. ტერორისტული აქტის განხორციელება დაევალოთ **ერმილე და კალისტრატე დოლიძეებს და ვინმე ბასილეიშვილს**.

სოფელ ბახეში ჩატარებული კრების თაობაზე დაიწყო გამოძიება, თბილისიდან და საგურამოდან ყურადღება გადატანილ იქნა გურიაზე. იქ სასწრაფოდ იქნა მივლინებული გამოძიებელი ვეტუშევსკი. შედეგი წინასწარვე იყო ცნობილი: 1908 წლის 19 აპრილს ალექსანდრე გრეგოვმა ჩვენება შეცვალა და განაცხადა: ბახეში არავითარი კრება არ ჩატარებულა, ყველაფერი მე მოვიგონეო. **ბახეში კრება მართლაც არ გამართულა. სოციალ-დემოკრატებმა მიზანს მიაღწიეს: ძიება კვლავ აგრარულ ნიადაგზე მომხდარი მკვლევლობის ვერსიის დამუშავებას დაუბრუნდა.**

კავკასიის სამხედრო-საოლქო სასამართლო ძიების მასალებს დაეყრდნო. ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობას პოლიტიკური მკვლევლობის კვალიფიკაცია არ მიეცა. რა თქმა უნდა, არც მკვლევლობის დამკვეთი და მისი ორგანიზატორები დაუდგენიათ. ისიც კი არ დაუდგენიათ, უშუალოდ ვინ ხელმძღვანელობდა ტერორისტებს, ვინ ამზადებდა მათ ტერორისტული აქტისათვის, ვინ მისცა გლეხებს დავალება, რომ 1907 წლის 30 აგვისტოს გზაზე უნდა დახვედროდნენ ილია ჭავჭავაძეს. თუმცა ყველამ კარგად იცოდა, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის მონაწილე გლეხების (ტერორისტების) გარდა განსასჯელთა სკამზე უნდა მჯდარიყო კიდევ ერთი პიროვნება, ვინც საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე გონებას უწამლავდა და საუკუნის მკვლევლობისათვის ამზადებდა ტერორისტთა ჯგუფს. გამოძიებელმა, მოსამართლემ და პროკურორმა თითქოს არ იცოდნენ, რომ ტერორისტული აქტი ხორციელდებოდა ასეთი სქემით: ტერორისტული აქტის დამკვეთი – ტერორისტული აქტის ორგანიზატორი – ტერორისტული აქტის უშუალო ხელმძღვანელი – ტერორისტები.

1909 წლის 10 აგვისტოს სასამართლომ ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის მონაწილეებს **თედო ლაბაურს, გიორგი (ლომა) ხიზანიშვილს და ივანე (ვანო) ინაშვილს** ჩამოხრჩობა მიუსაჯა. განაჩენი სისრულეში იქნა მოყვანილი 21 აგვისტოს. ილიას მკვლევლობის ერთ-ერთი მონაწილე **გიგოლა მოძღვრიშვილი** ციხეში გარდაიცვალა. მკვლევლობის კიდევ ერთი მონაწილე პავლე შავლიშვილი (აფციაური) 1908 წლის 11 მაისს ციხიდან გაიქცა. ის 17 დეკემბერს პოლიციელებთან შეტაკებისას მოკლეს. **გიგლა ბერბიჭაშვილის** კვალს პოლიციამ ვერ მიაკვლია. ის სოციალ-დემოკრატებმა საიმედოდ გადამაღეს.

ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის საქმის ძიება და სასამართლო (1907-1909 წ.წ.) იყო არც თუ ისე კარგად დადგმული სპექტაკლი, თუმცა სპექტაკლი ამით არ დასრულებულა. მის გაგრძელებას წარმოადგენდა საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ორგანიზებული ძიება და 1941-1942 წლების სასამართლო პროცესი.

რუსეთის იმპერიის აღსასრულს (1917 წლის თებერვალ-მარტი) თითქოს ხელსაყრელი პირობები უნდა შექმნა ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის საქმის ობიექტურად გამოძიებისათვის. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921წწ.) ხელისუფლებამ ამ თვალსაზრისით

იმელები ვერ გაამართლა. ჯერ კიდევ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე (1918 წლის 26 მაისი) ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტისა (ოზაკომი) და ამიერკავკასიის კომისარიატის მმართველობის პერიოდში (1917 წლის მარტი - 1918 წლის აპრილი), ისევე როგორც ყოფილი რუსეთის იმპერიის მთელს ტერიტორიაზე, საქართველოშიც დაუცველი და მოუვლელი აღმოჩნდა რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო დაწესებულებების არქივები, მათ შორის სპეცსამსახურებისა და სასამართლოს არქივები. მასალების დიდი ნაწილი ან დაუდგეორობით ან შეგნებულად (პოლიტიკური მიზნით) განადგურდა. **ყველა პოლიტიკური პარტია და პოლიტიკური მოღვაწე ცდილობდა მოესპო ისეთი საარქივო მასალა, რომლიც სახელს გაუტეხდა მას.** ასე განადგურდა მასალები თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს, ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს, თბილისის ოხრანკის, კავკასიის ოხრანკის, თბილისის პოლიცმაისტერის, დროებითი სამხედრო გუბერნატორების (გენერალ-გუბერნატორების), მაზრების უფროსების, თბილისის საოლქო სასამართლოს, ქუთაისის საოლქო სასამართლოს, თბილისის ოლქის პროკურორის, ქუთაისის ოლქის პროკურორის, კავკასიის სასამართლო პალატის, კავკასიის სამხედრო-საოლქო სასამართლოს, თბილისის მეტეხის საპყრობილისა და სხვა საპყრობილეთა არქივებიდან. **შეგნებულად თუ შემთხვევით განადგურებულ საარქივო მასალათა შორის აღმოჩნდა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის გამოძიებისა და სასამართლოს მასალები (1907-1909 წ.წ.).** ამ დანაკარგის ანაზღაურება დღეს უკვე შეუძლებელია.

1918 წლის 26 მაისის შემდეგ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის ობიექტურად გამოძიება საზოგადოების სრულიად ბუნებრივი მოთხოვნა იყო. ამ მიმართულებით გადაიდგა კიდევ ზოგიერთი კონკრეტული ნაბიჯი. საბოლოოდ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სოციალ-დემოკრატიული (მენშევიკური) ხელისუფლების აზრი ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის გამოძიებასთან დაკავშირებით ორად გაიყო. ერთნი მიიხნევენ, რომ ილია ბოლშევიკებმა მოკლეს, ამიტომაც მკვლელობის საქმის გამოძიებას დიდი პოლიტიკურ-იდეოლოგიური მნიშვნელობა ექნებოდა. მეორენი თვლიდნენ, რომ, მართალია, ილია ბოლშევიკებმა მოკლეს, მაგრამ მკვლელობის საქმის გამოძიებას შეიძლებოდა ჩრდილი მიეყენებინა ქართველი მენშევიკებისათვის, რადგან ქართველ მენშევიკთა ნაწილი იდეური თვალსაზრისით დაპირისპირებული იყო ილია ჭავჭავაძესთან და აქტიურად ებრძოდა მას. საბოლოოდ ილიას მკვლელობის საქმის გამოძიება **სახელმწიფო ზრუნვის საგნად ვერ იქცა.** საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია, მართალია, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის თაობაზე მასალებს აგროვებდა, მაგრამ ეს საქმე მინდობილი ჰქონდათ არაპროფესიონალებს, მუშაობა წარმოებდა უსისტემოდ. საზოგადოებაში გაგრძელდა ხმები, რომ კომისიამ მასალების რაღაც ნაწილი ან გაანადგურა, ან საგულდაგულოდ გადამალა.

1921 წლიდან ფილიპე მახარაძე სისტემატურად აფერხებდა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის თაობაზე მასალების მოძიებასა და გამოქვეყნებას. იბეჭდებოდა მხოლოდ ისეთი მასალა, რომელიც მხარს უჭერდა ოხრანკის მიერ ილიას მკვლელობის ვერსიას. ფილიპე მახარაძე ავტორების მიმართ მუქარასა და შანტაჟსაც არ ერიდებოდა. უფრო მეტიც, ის მფარველობდა, ბინით, სამსახურითა და პენსიით უზრუნველყოფდა ილია ჭავჭავაძეზე თავდასხმის ერთ-ერთ მონაწილეს – გიგლა ბერბიჭაშვილს.

ილია ჭავჭავაძის ნააზრვეისა და ნაღვაწის უარყოფა ფილიპე მახარაძისა და „მისი რაზმის“ (ე.ი. ხელისუფლების) მიერ 1921 წლიდან 1934 წლამდე გაგრძელდა. ამ სამარცხვინო კამპანიას ზღვარი დაუდო **იოსებ სტალინმა.** 1934 წელს გაიმართა საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის პირველი ყრილობა. ქართული მწერლობის განვითარების ისტორია V საუკუნიდან XX საუკუნის ჩათვლით ყრილობაზე წარმოადგინა ცნობილმა ქართველმა ბოლშევიკმა **მალაქია ტორთაშვილმა** (ცხადია, მოხსენება ავტორთა კოლექტივის შრომის შედეგი იყო). მოხსენების პირველ ვარიანტში ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების მიმოხილვას მოკრძალებული ადგილი ეკავა, შეფასებაც ტრადიციული, ბოლშევიკური, ფილიპესეული იყო. ამ დროისათვის იოსებ სტალინს უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა აღედგინა ჭეშმარიტება: **ობიექტურად შეფასებულიყო ილიას ადგილი ქართულ მწერლობასა და საერთოდ, საქართველოს ისტორიაში.** საქართველოს მწერალთა კავშირის დელეგაციის მოსკოვში ჩასვლის შემდეგ იოსებ სტალინის მითითებით (უფრო ზუსტად, კარნახით!) მთლიანად შეიცვალა მოხსენების სტრუქტურა და შინაარსი, განსაკუთრებით კი ის ნაწილი, რომელიც ილიას ეხებოდა (არსებობს მოსაზრება, რომ მოხსენების მეორე ვარიანტის ტექსტი პავლე ინგოროვას ეკუთვნის) **ეს იყო საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობასა და ისტორიოგრაფიაში ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების პირველი, მეტ-ნაკლებად ობიექტური შეფასება.** ილია ჭავჭავაძის, როგორც მოაზროვნისა და მოღვაწის, ობიექტურ შეფასებას ხელს უშლიდა ის სტერეოტიპი, რომელიც ფილიპე მახარაძემ შექმნა. მიუხედავად იმისა, რომ ფილიპე მახარაძე 1934 წლისათვის სერიოზულ ძალას აღარ წარმოადგენდა, ილიას მთელი სიდიადით წარმოჩენას ის მაინც აბრკოლებდა. ეს ბრძოლა მან საბოლოოდ 1937 წელს წააგო, როცა, ცხადია, იოსებ სტალინის ნებით, ფართოდ აღინიშნა ილია ჭავჭავაძის 100 წლის იუბილე.

1934-1937 წლებში ილია ჭავჭავაძის ნააზრვეისა და ნაღვაწის მიმართ ხელისუფლების დამოკიდებულების სასიკეთოდ შეცვლამ თავისთავად დასვა კითხვა: **ვინ მოკლა ილია? XX საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებისათვის პასუხის ერთადერთი, ხელისუფლებისათვის მისაღები**

ვარიანტი ასეთი იყო: ილია ჭავჭავაძე რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დაკვეთით მოკლა **ოხრანკამ**. დაიწყო ამ ვერსიის დამადასტურებელი მასალების მოძიება. ამ მეტად საპასუხისმგებლო საქმეს იოსებ სტალინის დავალებით ლავრენტი ბერია ხელმძღვანელობდა. რამდენიმე ავტორმა, მიუხედავად დიდი მონდომებისა, ვერ შეძლო ხელისუფლების დაკვეთის შესრულება. მოძიებული მასალიდან აშკარა ხდებოდა, რომ ილიას მკვლელობა შეუკვეთა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიამ, ოხრანკის კვალი არ დასტურდებოდა. 1938 წელს გამოიცა პაატა გუგუშვილის ნაშრომი „ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა“. მართალია, პაატა გუგუშვილი ილიას ოხრანკის მოკლულად მიიჩნევდა, მაგრამ ნაშრომიდან (გამოკვლევიდან და თანდართული დოკუმენტებიდან) აშკარა ხდებოდა, რომ **ოხრანკის მიერ ილიას მოკვლის ვერსია შეითხინილი იყო, კვალი აშკარად სოციალ-დემოკრატებისაკენ მიდიოდა**. ასეთი შეუსაბამობა პაატა გუგუშვილს არ შეიძლებოდა გაპარვოდა. კიდევ რომ გაპარვოდა, წიგნს ცენზურა არ გაუშვებდა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ხსენებულ წიგნში არსებული ეს „შეუსაბამობა“ იოსებ სტალინის სჭირდებოდა. ორი კურდღლის ერთდროულად დაჭერის დიდოსტატს ამჯერადაც რაღაც მიზანი ამოძრავებდა. **იოსებ სტალინის ეს მიზანი იმდენად ვერაგული იყო, რომ ლავრენტი ბერიაც კი დაიბნა**. იოსებ სტალინისაგან ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის გამოძიების დავალება რომ მიუღია, გაცემულ ლავრენტი ბერიას უთქვამს: **ამ საქმეს რაღა გამოძიება უნდა? ილია ჭავჭავაძის ერთ-ერთი მკვლელი ბელადს მოსკოვში უზის თავისთან, მეორე კი მე მიზის თბილისში**. ძნელი მისახვედრი არ უნდა იყოს, რომ ლავრენტი ბერია სერგო ორჯონიკიძესა და ფილიპე მახარაძეს გულისხმობდა.

ზოგიერთი ისტორიკოსი ამტკიცებს, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის გამოძიება და სასამართლო პროცესი იოსებ სტალინის XX საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებისთვის შექმნილი ვითარების გამო დასჭირდა. უფრო კონკრეტულად კი, იოსებ სტალინს ფილიპე მახარაძისა და სერგო ორჯონიკიძის თავიდან მოშორება სურდა. ჩვენ ამ ვერსიას არ ვიზიარებთ. იოსებ სტალინი ფილიპე მახარაძისა და თუნდაც სერგო ორჯონიკიძის თავიდან მოშორების სანაცვლოდ, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობაში რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიას არ დაადანაშაულებდა. გარდა ამისა, მათი ილიას მკვლელობის ორგანიზატორებად აღიარებით საქმე არ დასრულდებოდა. ბუნებრივად დაისმებოდა კითხვა: ვისი დავალებით მოქმედებდნენ ფილიპე მახარაძე და სერგო ორჯონიკიძე? მკვლელობის დამკვეთის ვინაობა თავისთავად ცხადი გახდებოდა. **უფრო სავარაუდოა, რომ იოსებ სტალინმა ლავრენტი ბერიას მართლაც მისცა მითითება ფილიპე მახარაძისა და სერგო ორჯონიკიძის, როგორც ილიას მკვლელობის ორგანიზატორთა, მამხილებელი მასალების მოძიების თაობაზე, მაგრამ ეს მასალა გარკვეულ დრომდე საიდუმლოდ უნდა ყოფილიყო დაცული, ძიებას და სასამართლოს კი ოხრანკის ვერსია უნდა დაესაბუთებინა**.

ილია ჭავჭავაძის ნააზრევისა და ნაღვაწის ობიექტურად შეფასება, როგორც აღვნიშნეთ, 1934-1937 წლებში მოხდა. ლოგიკური იქნებოდა ილიას მკვლელობის საქმის ხელახალი გამოძიება და სასამართლო პროცესი ამავე წლებში, ილიას 100 წლის იუბილეზე (1937წ.), გამართულიყო. ეს ასე არ მოხდა იმიტომ, რომ 1934-1938 წლები უაღრესად მძიმე იყო იოსებ სტალინისათვის – პოლიტიკურ და სამხედრო მოღვაწეთა ძლიერი ოპოზიციური დაჯგუფება მის ხელისუფლებისაგან ჩამოშორებას ცდილობდა. ოპოზიციის ნარჩენები იოსებ სტალინმა 1938 წლის გაზაფხულამდე გაანადგურა.

ილია მკვლელობის საქმის ძიება გარკვეულწილად შეაფერხა ლავრენტი ბერიას მოსკოვში გადაყვანამ (1938წ.). ამით ისარგებლა ფილიპე მახარაძემ და კიდევ ერთხელ სცადა ილიას მკვლელობის საქმის გამოძიების შეფერხება. მალე ფილიპე მახარაძე მკაცრად გააფრთხილეს და ისიც იძულებული გახდა მკურნალობის როლით დაკმაყოფილებულიყო.

ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის ხელახალი გამოძიების თაობაზე გადაწყვეტილება საბჭოთა კავშირზე გერმანიის თავდასხმამდე (1941 წლის 22 ივნისი) მიიღეს. პირველი მოწმეები 1941 წლის იანვარში დაიკითხა. გიგლა ბერბიჭაშვილი პასუხისგებაში მისცეს 1941 წლის 14 ივნისს (ომის დაწყებამდე რვა დღით ადრე). ომის დაწყებამ გამოძიება ვერ შეაფერხა. 1941 წლის ნოემბრის ბოლოს გამოძიებამ საქმე გადასცა საქართველოს უმაღლეს სასამართლოს. 1941 წლის 27 ნოემბერს შედგა საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის მოსამზადებელი სხდომა. სასამართლო პროცესი დაიწყო 1941 წლის 25 დეკემბერს, განაჩენი გამოცხადდა 1942 წლის 5 იანვარს.

ცხადია, 1941 წლის ზაფხულსა და შემოდგომაზე შექმნილ უმძიმეს სამხედრო-პოლიტიკურ ვითარებაში ხელისუფლებას შეეძლო გადაედო გამოძიება და სასამართლო პროცესი. იოსებ სტალინი სხვაგვარად ფიქრობდა: **ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის გამოძიებასა და სასამართლო პროცესს დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, რომელიც სცილდებოდა საქართველოსა და საბჭოთა კავშირის ფარგლებს**.

ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის გამოძიება და სასამართლო პროცესი წინასწარ შედგენილი სცენარის მიხედვით წარიმართა. ყველა ჩვენება გამოძიებისა და სასამართლოს დოკუმენტებში (ოქმები, სტენოგრამები) ისეთი სახით შევიდა, როგორც ეს ხელისუფლებას სურდა (დღეს შეიძლება ძნელი წარმოსადგენია, თუ რას ნიშნავდა 1941 წელს ისეთი ჩვენების მიცემა, რომელიც მიუღებელი იყო ხელისუფლებისათვის). ამიტომ იყო, რომ გამოძიებაც და სასამართლოც

„მივიდნენ“ ხელისუფლების მიერ შეკვეთილ დასკვნამდე: ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების შეკვეთით განხორციელდა ოხრანკამ.

1941 წლისათვის ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ორგანიზატორთაგან მხოლოდ ფილიპე მახარაძე იყო ცოცხალი, მკვლელობის უშუალო ხელმძღვანელთაგან - აღარავინ, ილიაზე თავდასხმის მონაწილეთაგან (ტერორისტთაგან) კი მხოლოდ გიგლა ბერბიჭაშვილი. რადგან ილია ოხრანკის მიერ მოკლულად უნდა გამოცხადებულიყო, ფილიპე მახარაძით გამოძიება და სასამართლო საჯაროდ ვერ დაინტერესდებოდა. რჩებოდა გიგლა ბერბიჭაშვილი. გადაწყდა: გიგლა ბერბიჭაშვილი უნდა გამოცხადებულიყო ოხრანკის აგენტების მიერ დაქირავებულ, ილია ჭავჭავაძის ფიზიკურ მკვლელად, რომლის გასროლილმა ტყვიამაც სიცოცხლე მოუსწრაფა ილიას. რადგან მკვლელობის უშუალო ხელმძღვანელთაგან ცოცხალი აღარავინ იყო, ანუ აღარ იყვნენ ის ადამიანები, რომელთაც ტერორისტთა ჯგუფი შეადგინეს და ილიას გზაზე ჩაუსაფრეს, ძიებასა და სასამართლოს არ გაუჭირდებოდა იმის დამტკიცება, რომ ილიას მკვლელობის უშუალო ხელმძღვანელები ოხრანკის აგენტები იყვნენ და ოხრანკის დავალებით მოქმედებდნენ. ვინ იყო გიგლა ბერბიჭაშვილი? ამ კითხვაზე გამოძიებას და სასამართლოს ასეთი პასუხი ჰქონდა მზად: გიგლა ბერბიჭაშვილი იყო უიდეო, უზნეო, გახრწნილი, გადაგვარებული ადამიანი, რომელიც ოხრანკის აგენტებმა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობაში მონაწილეობაზე დაითანხმეს.

ასე იქცა გიგლა ბერბიჭაშვილი გამოძიებისა და სასამართლოსათვის ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმეში ცენტრალურ ფიგურად.

1941-1942 წლებში გამოძიებამ და სასამართლომ დადგენილად მიიჩნია:

1. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა იყო პოლიტიკური მკვლელობა, რომელიც რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების ნებით განხორციელდა (მკვლელობის დამკვეთი).

2. მკვლელობა მოამზადა ოხრანკამ (მკვლელობის ორგანიზატორი).

3. მკვლელობას უშუალოდ ხელმძღვანელობდნენ ოხრანკის აგენტები (მკვლელობის უშუალო ხელმძღვანელები).

4. ოხრანკის აგენტებმა უიდეო, გადაგვარებული, ზნედაცემული და გახრწნილი ადამიანებისაგან შეადგინეს ტერორისტული ჯგუფი, რომელიც თავს დაესხა ილიას 1907 წლის 30 აგვისტოს (მკვლელობის უშუალო მონაწილენი).

ამრიგად, სქემა ასეთ სახეს იღებდა: რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება (მკვლელობის დამკვეთი) – ოხრანკა (მკვლელობის ორგანიზატორი) – ოხრანკის აგენტები (მკვლელობის უშუალო ხელმძღვანელები) – ტერორისტები (ილია ჭავჭავაძეზე თავდასხმის მონაწილენი).

იოსებ სტალინმა, ლავრენტი ბერიამ და ბევრმა სხვამაც შესანიშნავად იცოდნენ ჭეშმარიტება, რომელიც უკვე მეორედ მიიჩქმალა:

1. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა იყო პოლიტიკური მკვლელობა, რომელიც რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ხელმძღვანელობის ნებით განხორციელდა (მკვლელობის დამკვეთი).

2. მკვლელობა მოამზადა რსდმპ ხელმძღვანელების ნდობით აღჭურვილმა პირმა (ის ეროვნებით ქართველი არ ყოფილა) ფილიპე მახარაძისა და სერგო ორჯონიკიძის მეშვეობით (მკვლელობის ორგანიზატორები).

3. მკვლელობას უშუალოდ ხელმძღვანელობდნენ სოციალ-დემოკრატები (მკვლელობის უშუალო ხელმძღვანელები).

4. მკვლელობის უშუალო ხელმძღვანელებმა შეადგინეს ტერორისტული ჯგუფი, (ილია ჭავჭავაძეზე თავდასხმის უშუალო მონაწილენი).

5. გარდა ამისა, იოსებ სტალინმა და ლავრენტი ბერიამ იცოდნენ, რომ ილია მოკლა არა გიგლა ბერბიჭაშვილმა, არამედ დამოუკიდებლად მოქმედმა ქილერმა, რომელიც ტერორისტთა ჯგუფის ჩასაფრების ადგილზე ტერორისტთაგან ფარულად მიიყვანეს მკვლელობის ორგანიზატორებმა. ცნობილი იყო ჩასაფრების ადგილზე ტერორისტებთან ერთად მყოფი „ვიდაც იმერელის“ ვინაობაც. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ქილერისა და „ვიდაც იმერელის“ ვინაობის დადგენა ოხრანკის ვერსიის დადასტურებისათვის სულაც არ იყო საჭირო.

ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის ხელახალი გამოძიება და სასამართლო დიდი დარტყმა იყო ფილიპე მახარაძისათვის. თუმცა ის ამჯერადაც გადარჩა: გამოძიებისა და სასამართლოს მიერ ოხრანკის ვერსიის ჭეშმარიტებად აღიარებამ გამოირიცხა ილიას მკვლელობის ორგანიზატორად ფილიპე მახარაძის მიჩნევა. ფილიპე მახარაძეს აშკარად ბედი სწავლობდა! თუმცა ილიას მკვლელობის ორგანიზატორი სხვაგვარად ფიქრობდა: არავინ უწყოდა, რას გადაწყვეტდა, რას მოიმოქმედებდა იოსებ სტალინი, რა გაგრძელება ექნებოდა იმ ფარსს, რომელიც 1941-1942 წლებში გათამაშდა. ფილიპე მახარაძე ორჯერ (1907 წელსა და 1942 წელს) გადაურჩა სასჯელს. მესამედ ბელს აღარ მიენდო და საკუთარ თავს თვითონ გამოუტანა განაჩენი: თავი ჩამოისრჩო.

ოფიციალური ცნობით სერგო ორჯონიკიძე გულის დაავადებით გარდაიცვალა. მოგვიანებით გაჩნდა ვერსია იმის თაობაზე, რომ ის აიძულეს, თავი მოეკლა. მესამე ვერსიით სერგო ორჯონიკიძე კეფაში ნასროლი ტყვიით გარდაიცვალა საკუთარ ბინაში. ის მოსკოვში, წითელ მოედანზე კრემლის კედელთან დაკრძალეს.

ოფიციალური ცნობით ფილიპე მახარაძე ბუნებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა. თუმცა მოგვიანებით გახდა ცნობილი, რომ მან თავი ჩამოისხრო გიგლა ბერბიჭაშვილის სასამართლო პროცესის დასრულებამდე (განაჩენის გამოცხადებამდე). ფილიპე მახარაძე თბილისში, მთაწმინდის პანთეონში დაკრძალეს.

იოსებ სტალინი ორგანულად ვერ იტანდა ფილიპე მახარაძესა და სერგო ორჯონიკიძეს. რა იყო ამის მიზეზი, სამივემ კარგად უწყობდა. სამივემ საიდუმლო თან წარიტანა სამარეში.

შეიძლება თუ არა დადგინდეს იმ ტერორისტის ვინაობა, ვინც ილიას ზურგიდან ესროლა? იმხანად ტერორისტულ პრაქტიკაში ასეთი წესები მოქმედებდა: ყველა ტერორისტს ჰქონდა თავი-სი „ხელწერა“, ე. ი. ტერორისტი მსხვერპლს კლავდა მისთვის დამახასიათებელი გასროლით. ასეთი გასროლის ნიმუშები იყო: ერ-თი ტყვია კეფაში, ოთხი ტყვია ზურგში, ორი ტყვია მკერდის არეში, სამი ტყვია მუცლის არეში, ერთი ტყვია შუბლის არეში და ა. შ. ცხადია, იყო შემთხვევები, როდესაც რამდენიმე ტერორისტი ერთი „ხელწერით“ მოქმედებდა. მაგრამ იმგვარი გასროლით, როგორც ილია მოკლეს (სხეულში მარცხენა ნეკნებს შორის შესულმა ტყვიამ გაიარა გული და გამოვიდა მკერდის არეში). იმხანად (1905-1907 წწ.) მხოლოდ ორი ტერორისტი სარგებლობდა ასეთი „ხელწერით“. ერთი მათგანი 1907 წლის აგვისტოსათვის ციხიდან გადასახლებაში იმყოფებოდა და საქართველოში გვიან დაბრუნდა. მეორე 1907 წლის იანვრიდან აგვისტომდე, რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტისადმი დაქვემდებარებული თბილისის, ქუთაისისა და ბაქოს გუბერნიების ჟანდარმერიის სამმართველოების აგენტურული სამსახურის მასალების მიხედვით, არალეგალურად ცხოვრობდა თბილისში, ბათუმში, ბაქოში და ბათუმით-თბილისი-ბაქოს მარშრუტით გადაადგილებისას ხშირად იკარგებოდა ჟანდარმერიის თვალთახედვის არედან. ეს ტერორისტი შედიოდა იმ 50-55 ტერორისტის რიცხვში, რომელთაც, პოლიციის დეპარტამენტის ანალიტიკოსთა დასკვნით, შეეძლოთ ნებისმიერი სირთულის ტერორისტული აქტის განხორციელება.

ტერორისტი, რომელმაც, ჩვენი აზრით, ილია ჭავჭავაძე მოკლა, ჟანდარმერიის თვალთახედვიდან გაქრა 1907 წლის 17 აგვისტოს. ამ დღეს იგი ჟანდარმერიის აგენტმა ბათუმის ნავსადგურში ნახა. ჟანდარმერიის თვალთახედვის არეში ტერორისტი კვლავ მხოლოდ 1907 წლის 21 დეკემბერს მოხვდა, ე. ი. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობიდან სამი თვისა და ოცდაერთი დღის შემდეგ. სავარაუდოა, ტერორისტმა „ფსკერზე ჯდომა“ გადაწყვიტა, ე. ი. გადაადგილებისა და ტერორისტული საქმიანობისაგან განგებ იკავებდა თავს. ეს ტერორისტთა საყოველთაოდ მიღებული წესი იყო. ჯერჯერობით ვერ მივაკვლიეთ ისეთ მასალას, რომელიც ამტკიცებდეს, რომ საქართველოში იმავე „ხელწერით“ სხვა ტერორისტიც მოქმედებდა. მიუხედავად ამისა, კატეგორიული დასკვნის გაკეთებისაგან თავს ვიკავებთ, რადგან ზემოხსენებულ ტერორისტს, პოლიციის დეპარტამენტის და ოხრანკის მასალების მიხედვით, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობასთან არანაირი კავშირი არ უმტკიცდება. თუმცა, აქვე დავსძენთ, რომ ამ ფაქტს არ შეუძლია საფუძველი გამოაცალოს ჩვენს ვერსიას, რადგან 1907 წლის 17 აგვისტოდან 21 დეკემბრამდე პოლიციის დეპარტამენტს არანაირი ცნობა ტერორისტის შესახებ არ მოეპოვება, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა კი სწორედ ამ პერიოდში მოხდა.

მართალია, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა გადაწყდა და დაიგეგმა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ემიგრაციულ ცენტრებში (ჟენევაში, პარიზში), მკვლელობის კვალის დაფარვაც იმავე ცენტრებში შემუშავებული გეგმის მიხედვით მოხდა, მაგრამ ეს სულაც არ ხსნის პასუხისმგებლობას ქართულ საზოგადოებას. ქართული საზოგადოება წინ ვერ აღუდგა სოციალ-დემოკრატების მიერ ილიას გზის გმობას, ილიას დევნასა და შევიწროვებას – ვერ დაიცვა ერის სულიერი მამა და უგვირგვინო მეფე. უფრო მეტიც, იმდროინდელი ქართული საზოგადოების უდიდესი ნაწილი ვერც ილიას მკვლელობამ გამოაფხიზლა – საზოგადოება ძირითადად ისეთივე დარჩა, როგორც იყო 1907 წლის 30 აგვისტომდე. მხოლოდ ღმერთმა უწყისს ჭეშმარიტება: **იქნებ ქართული საზოგადოების განწყობილებამაც იქონია გარკვეული გავლენა ჟენევისა და პარიზში მოკალათებულ უღმერთო და უსამშობლო პოლიტიკოსებზე, როცა ილიას მკვლელობის თაობაზე გადაწყვეტილებას იღებდნენ.**